

Dr hab. Grzegorz Smyk, prof. UMCS

Lublin, 28 września 2020 r.

Katedra Historii Państwa i Prawa

Wydział Prawa i Administracji

UMCS w Lublinie

RECENZJA

rozprawy doktorskiej Pana mgr Tomasza Reslera pt. „Wydział do Spraw Wyznań Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej we Wrocławiu. Działalność i organizacja w latach 1950 - 1973”, Wrocław 2020, ss. 385, napisanej pod kierunkiem dr hab. Jacka Przygodzkiego.

1. Problematyka badawcza.

Wprowadzenie na ziemiach polskich po II wojnie światowej nowego ładu społeczno – gospodarczego oraz ustroju politycznego opartego na wzorcach radzieckich, tzw. Polski Ludowej, przyniosło także nowe relacje w stosunku państwa do wyznań religijnych. Nowe władze polityczne odeszły od administrowania sprawami wyznań uznanych przez państwo w sposób neutralny ideologicznie stosując w praktyce marksistowskie postrzeganie religii jako swoistego reliktu ustroju feudalnego, świadczącego o z niewoleniu umysłowym tzw. „klas uciskanych” tj. robotników i chłopów przez tzw. „klasy wyzyskujące” tj. kapitalistów i duchowieństwo. Nadawało to stosunkom państwo – kościół w cały okresie istnienia okresie Polski Ludowej charakter nieustannej walki o kontrolę nad działalnością kościołów i innych związków wyznaniowych oraz ograniczenie lub wykluczenie ich wpływu na duchowe życie społeczeństwa. Realizacji tego celu służyć miały specjalne organy

administracji państwowej, utworzone i ściśle powiązane w swej działalności z politycznymi organami władzy państwowej. Na szczeblu lokalnym organami takimi i były w latach 1950 – 1973 Wojewódzkie Urzędy do Spraw Wyznań działające w ramach Prezydiów Wojewódzkich Rad Narodowych. Właśnie tej, nieznanej dzisiaj instytucji administracji państwowej poświęcona została recenzowana rozprawa doktorska Pana mgr Tomasza Reslera.

Tematem pracy doktorskiej Pana Tomasza Reslera jest „Wydział do Spraw Wyznań Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej we Wrocławiu. Działalność i organizacja w latach 1950 - 1973”. Jej przedmiotem jest więc terenowy organ administracji wyznaniowej państwa realizujący swe zadania w zespole z organem administracji ogólnej szczebla wojewódzkiego, zaś jej celem – zgodnie z deklaracją Autora wyrażoną na stronie 9 recenzowanego opracowania – „(...) zbadanie jego działalności w aspekcie zewnętrznym, tj. działań i czynności prawnych a także pozaprawnych podejmowanych wobec instytucji i organizacji administrowanych oraz w aspekcie wewnętrznym tj. organizacji, struktury oraz jej zmian, usytuowania w strukturze administracji państwowej (poziomego i pionowego), prawnych podstaw działania, kwestii kadrowych itd. (...)”. Dokonany przez Autora wybór tematu badawczego należy uznać za jasno sformułowany zarówno pod względem określenia przedmiotu badawczego, jego istoty, charakteru badanego organu, jak i jego miejsca i znaczenia w systemie organów państwa. Zastrzeżeń nie budzą także przyjęte cezury czasowe lat 1950 – 1973, czyli okresu istnienia i działalności badanego organu. Uznanie budzi też sposób i zakres sformułowanych przez Autora celów badawczych zmierzających do kompleksowego ujęcia problemu badawczego. Ponadto, podjęcie wysiłków badawczych Pana mgr Tomasza Reslera w Jego dysertacji doktorskiej należy uznać za w pełni uzasadnione także z punktu widzenia dotychczasowego stanu badań nad instytucją administracji wyznaniowej w Polsce Ludowej. W dotychczasowych badaniach nad stosunkiem władz Polski Ludowej do kościołów i związków zaobserwować można koncentrację wysiłków badawczych na głównie na

zagadnieniach związanych z działalnością komunistycznego aparatu bezpieczeństwa i jego represjach wobec poszczególnych wyznań i kościołów ze szczególnym wyeksponowaniem Kościoła Katolickiego. W tym nurcie mieszczą się fundamentalne prace takich uznanych Autorów jak: Antoni Dudek, Ryszard Gryz, Krzysztof Krasowski, Zygmunt Zieliński i Jan Żaryn. Natomiast mniejszym zainteresowaniem badaczy cieszą się kwestie podstaw prawnych organizacji i funkcjonowania organów aparatu państwowego Polski Ludowej i PRL zawiadującego i kontrolującego działalność kościołów i związków wyznaniowych w aspekcie jurydycznym. Pomimo istnienia i niezaprzeczalnej wagi naukowej prac takich Autorów jak: Lidia Fiejdasz, Krzysztof Sychowicz, Adam Dziurok, Andrzej Szymański czy też Konrad Białecki, nie dysponujemy jak dotąd monograficznym pracownikiem naukowym obejmującym w sposób kompleksowy organizacją i funkcjonowaniem terenowego organu wyznaniowego administracji państwa wobec wszystkich kościołów i wyznań na terenie badanego województwa. Wobec istnienia takiej luki, należy stwierdzić, że praca doktorska Pana mgr Tomasza Reslera w oczywisty sposób zmierza do jej wypełnienia.

2. Konstrukcja pracy.

Konstrukcję rozprawy oparto na kryterium rzeczowym, polegającym na wyeksponowaniu zasadniczych problemów badawczych w osobne rozdziały, podrozdziały, punkty i podpunkty, odpowiadające układowi zagadnień wskazanych w tytule każdego rozdziału omawianych jednak z zachowaniem chronologii wydarzeń. Ze względu na specyfikę przedmiotu badawczego i cel rozprawy, którym jest kompleksowa analiza podstaw dogmatycznych oraz praktyki funkcjonowania wybranej instytucji administracji publicznej państwa, konstrukcję taką należy uznać za prawidłową, logiczną i w pełni oddającą tematykę pracy. Zastrzeżeń nie budzi zarówno proporcja objętościowa poszczególnych rozdziałów jak i stosowana przez Autora nomenklatura nazewnicza.

Praca składa się z pięciu rozdziałów merytorycznych poprzedzonych Wstępem, w którym określono zakres przedmiotowy, terytorialny i czasowy

rozprawy, jej podstawę źródłową oraz stosowaną terminologię. Rozprawę wieńczy zakończenie, w którym podsumowano wyniki badań. Podkreślić przy tym należy, że każdy rozdział zakończony jest podsumowaniem zawartych w nim rozważań, co porządkuje ustalenia dokonane przez Autora na każdym etapie Jego pracy. Ponadto praca zawiera bibliografię, obejmującą wykaz wykorzystanych źródeł archiwalnych i drukowanych oraz literaturę przedmiotu, a także wykaz tabel, wykresów i aneksów ujmujących poruszane w treści rozprawy problemy w sposób statystyczny.

Rozdział I, zatytułowany: "Dolny Śląsk na tle polityki wyznaniowej państwa po II wojnie światowej", z założenia Autora ma charakter wprowadzający. Przedstawiono w nim założenia ideologiczne polityki wyznaniowej komunistycznych władz Polski Ludowej wobec kościołów i związków wyznaniowych ich genezę, główne kierunki i cele działania oraz ewolucję relacji państwo – kościoły i związki wyznaniowe. W rozdziale tym analizie poddano także najważniejsze akty prawne i główne zasady prawa wyznaniowego tego okresu. Szczególne miejsce w tym rozdziale zajmuje celnie uchwycona i uwydatniona przez Autora recenzowanej pracy, specyfika polityki wyznaniowej państwa na Dolnym Śląsku wraz z kluczowymi dla tego regionu problemami narodowościowymi, gospodarczymi i społecznymi.

Kolejne rozdziały odnoszą się już wprost do zagadnienia badawczego wskazanego w tytule recenzowanego opracowania. Rozdział II., zatytułowany „Powstanie i organizacja Wydziału do Spraw Wyznań we Wrocławiu”, stanowi prezentację a zarazem analizę podstaw prawnych organizacji i funkcjonowania organów administracji wyznaniowej na Dolnym Śląsku od zarania tworzenia polskich struktur administracyjnych na tym terenie, poprzez kolejne formy organizacyjne jakie przyjmowały następujące po sobie organy zarządu spraw wyznaniowych szczebla wojewódzkiego na Dolnym Śląsku aż po kres ich samodzielnego istnienia w 1973 r. Mocną stroną zawartości merytorycznej tego rozdziału jest wnikliwa analiza aktów prawnych organizacji i funkcjonowania takich organów jak Pełnomocnik Rządu RP na Okręg Administracyjny Dolnego Śląska, Wojewoda Wrocławski aż wreszcie Samodzielny Referat do Spraw wyznań we

Wrocławiu i przedmiotowy Wydział do Spraw Wyznań. Rozdział ten zawiera także opis kadry urzędniczej personelu urzędniczego tych organów oraz dokonaną przez Autora ocenę ich funkcjonowania. Zauważyć przy tym należy, że dla określenia pozycji prawnoustrojowej tych organów Autor poddał wnikliwej i wszechstronnej analizie liczne akty prawne nie tylko rangi konstytucyjnej czy ustawowej ale przede wszystkim akty wewnętrzne, takie jak: instrukcje, zarządzenia i polecenia organów administracji państwowej szczebla lokalnego, co wskazuje jednoznacznie na Jego znakomite przygotowanie merytoryczne, właściwe nie tylko historyka prawa ale i prawnika praktyka. W efekcie dokonana przez Autora w tym rozdziale egzegeza aktów prawnych jak i subsumcja właściwych norm prawnych do opisywanych stanów faktycznych nie budzi żadnych wątpliwości co do Jego kompetencji warsztatowych.

W Rozdziale III recenzowanej rozprawy doktorskiej, zatytułowanym „Wydział do Spraw Wyznań we Wrocławiu wobec spraw organizacyjnych i personalnych Kościoła Katolickiego”, Autor skoncentrował swoje rozważania na analizie i ocenie polityki tego organu administracji wyznaniowej państwa wobec największego z kościołów działających na Dolnym Śląsku, który był zarazem największym oponentem ideologicznym Polski Ludowej. W rozdziale tym wyodrębniono dwie, powiązane ze sobą, grupy problemów. Pierwszą stanowiły kwestie personalne, organizacyjne i finansowe Kościoła Katolickiego w bieżącej polityce i działalności Wydziału do Spraw Wyznań Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej we Wrocławiu, ze wszystkim towarzyszącymi tym zagadnieniom problemami oraz prawnymi i pozaprawnymi formami działania tego organu. Drugą grupę zagadnień omówionych w tym rozdziale stanowią kwestie metodologii pracy Wydziału i stosowane w nim kryteria politycznej oceny duchowieństwa rzymsko – katolickiego. Po lekturze ustaleń Autora zawartych w tej trudnej i kontrowersyjnej materii, wysoko ocenić należy Jego wstrzeźliwość w ferowaniu jednoznacznych i bezdyskusyjnych ocen, co świadczy o jego „chłodnym” umyśle analitycznym i bezstronności badawczej. Na równie wysoką ocenę zasługuje umiejętne wykorzystanie Przez Pana mgr Tomasza Reslera w tej części Rozdziału III, szerokiej

bazy faktograficznej zawartej w źródłach archiwalnych bogato przytaczanych jako podstawa uzasadniająca wnioski Autora recenzowanej dysertacji doktorskiej. Pozwoliło to na weryfikację stanu prawnego z rzeczywistą praktyką realizacji zadań do których powołany został tytułowy Wydział do Spraw Wyznań.

Rozdział IV recenzowanego opracowania, zatytułowany: „Wydział do Spraw wyznań we Wrocławiu wobec działalności Kościoła katolickiego” stanowi kontynuację rozważań Autora zapoczątkowanych w rozdziale poprzednim. W kolejnych podrozdziałach i podpunktach tego rozdziału Autor koncentruje swoje dociekania badawcze na kolejnych, szczegółowo wymienionych polach aktywności tego kościoła, tj.: szkolnictwie i nauczaniu religii, służbie zdrowia, działalności charytatywnej oraz działalności religijnej i duszpasterskiej. W mojej ocenie, jego zawartość merytoryczna jak i sposób prezentacji, dokumentowania i oceny poruszanych w nim zagadnień potwierdzają moją wysoką ocenę umiejętności analitycznych i obiektywizm Pana mgr Tomasz Reslera w pracy badawczej.

Kończący pracę rozdział V., zatytułowany: „Mniejszościowe kościoły i inne związki wyznaniowe w perspektywie Wydziału do Spraw Wyznań we Wrocławiu” stanowi oczywiste i oczekiwane w pracy tego rodzaju, dopełnienie analizy tytułowego przedmiotu badawczego. Został on w całości poświęcony omówieniu podstaw i głównych kierunków polityki Wydziału do Spraw Wyznań we Wrocławiu i podejmowanych przez ten organ działań wobec pozostałych, mniejszościowych kościołów i związków wyznaniowych funkcjonujących na dolnym Śląsku po II wojnie światowej. Badaniami w tym zakresie Autor objął: Polski Autokefaliczny Kościół Prawosławny, Kościół Ewangelicko – Augsburski, Kościół Polskokatolicki oraz inne mniejsze wyznania i grupy wyznaniowe takie jak: wyznanie mojżeszowe, Kościół Baptystyczny, Adwentyści Dnia Siódmego, Świadkowie Jehowy itd. I w tym wypadku metody badawcze jak i wypływające z ich stosowania ustalenia poczynione przez Autora nie odbiegają poziomem od zawartych w poprzednich czterech rozdziałach.

3. Metody badawcze.

Wybrany przez Pana mgr Tomasza Reslera przedmiot badawczy jakim jest organizacja i funkcjonowanie Wydziału do Spraw Wyznań Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej we Wrocławiu w latach 1950 - 1973 oraz dążenie do ukazania tego organu na tle polityki wyznaniowej państwa w okresie apogeum walki ideologicznej władz komunistycznych z religią kościołami i związkami wyznaniowymi, zarówno w aspekcie dogmatycznym jak i praktycznym, wymagało zastosowania odpowiednich metod badawczych służących osiągnięciu tego zamierzenia. Z tego względu, dominującymi metodami badawczymi, stosowanymi przez Autora równolegle w każdym z rozdziałów stały się: metoda dogmatyczna i metoda historyczna, pozwalające na skonfrontowanie obowiązujących regulacji prawnych z rzeczywistym stanem rzeczy w praktyce. Autor udanie wykorzystuje metodę dogmatyczną dla przeanalizowania przepisów prawnych stanowiących podstawę organizacji oraz zakresu i sposobu funkcjonowania Wydziału do Spraw Wyznań Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej we Wrocławiu zarówno w aspekcie wykładni językowej, systemowej jak i funkcjonalnej i konfrontuje je z legalizmem działania zarówno badanego organu jak i polityki państwa w tym zakresie. Ponadto, dla analizy zagadnień szczegółowych poruszanych w dysertacji, Autor posłużył się - i to udanie - metodą opisową oraz statystyczną. Należy w tym miejscu podkreślić, że sposób posługiwania się tymi metodami przez Pana mgr Tomasza Reslera dla analizy poszczególnych zagadnień prawnych związanych z opisywaną problematyką badawczą jest prawidłowy i nie budzący zastrzeżeń oraz świadczy o Jego znakomitym przygotowaniu merytorycznym. Na szczególne uznanie zasługuje umiejętne wykorzystanie przez Autorkę metody historycznej, pozwalającej właściwie udokumentowanie stawianych tez, weryfikację stanu prawnego z faktycznym oraz uzasadniającej wyprowadzane przez Niego wnioski ogólne. Zastosowany przez Pana mgr Tomasza Reslera zabieg łączenia analizy dogmatycznej przepisów prawnych w konfrontacji z odwołaniem się do źródeł historycznych nadał Jego wywodom żywy i plastyczny charakter oraz potwierdził

wysokie umiejętności Autora właściwego interpretowania dostępnych materiałów archiwalnych.

4. Źródła i literatura.

Praca doktorska Pana mgr Tomasza Reslera oparta została na imponującej bazie źródłowej. Autor przeszedł w sposób niezwykle skrupulatny wszelkie akty normatywne regulujące podstawy organizacji funkcjonowania Wydziału do Spraw Wyznań Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej we Wrocławiu w latach 1950 – 1973. Obejmują one blisko 140 aktów rangi konstytucyjnej i ustawowej, rozporządzeń, uchwał, orzeczeń sądowych, umów międzynarodowych i innych aktów prawnych. Na szczególne podkreślenie zasługuje przeprowadzona przez Niego kwerenda archiwalna w Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Archiwum Państwowym we Wrocławiu, Archiwum Oddziałowym Instytutu Pamięci Narodowej we Wrocławiu i Archiwum Zakładowym Dolnośląskiego Urzędu Wojewódzkiego we Wrocławiu, obejmujące ponad sto jednostek aktowych, wykorzystanych w recenzowanej pracy.

Pan mgr Tomasz Resler zgromadził i wykorzystał wszystkie najistotniejsze dla tematyki pracy publikacje naukowe – łącznie blisko 200 pozycji bibliograficznych. Osobiście nie znajduję potrzeby jakichkolwiek uzupełnień. Dobór bibliografii stanowiącej podstawę rozprawy oraz rozbudowany aparat przypisów (1310) świadczą o wysokim poziomie warsztatu naukowego Autora.

5. Konkluzje.

Wysoko oceniam poziom merytoryczny rozprawy Pana mgr Tomasza Reslera. Treść pracy jest w pełni adekwatna do tematu. Jej zaletą jest szerokie tło źródłowe i faktograficzne. Dzięki sumiennym badaniom analitycznym Autora powstał kompletny obraz organizacji i funkcjonowania Wydziału do Spraw Wyznań Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej we Wrocławiu w latach 1950 – 1973, uwzględniający zarówno aspekty formalno - prawne jak i praktyczne jego działalności. Rozprawę cechuje znaczny stopień szczegółowości, co ze względu na

zakres przedmiotowy i chronologiczny recenzowanego opracowania jest w pełni uzasadnione. Autor umiejętnie dobiera i analizuje źródła prawa i pozostałości archiwalne obrazujące charakter i specyfikę opisywanego organu. Praca niewątpliwie wnosi nowe ustalenia do dotychczasowego stanu badań nie tylko nad organizacją i funkcjonowaniem administracji wyznaniowej w Polsce Ludowej ale także nad polityką wyznaniową państwa komunistycznego / socjalistycznego wobec kościołów i związków wyznaniowych. Styl narracji nie budzi zastrzeżeń, język wywodów jest jasny i potoczny a stosowana terminologia prawidłowa. Autor opracowała wyróżniającą się rozprawę doktorską, która moim zdaniem zasługuje na opublikowanie.

Konkludując, oceniana rozprawa doktorska Pana mgr Tomasza Reslera stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, jest potwierdzeniem ogólnej wiedzy teoretycznej i umiejętności warsztatowych Autora w zakresie nauk historyczno – prawnych oraz przygotowania do samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Praca doktorska Pana mgr Tomasza Reslera spełnia całkowicie wymagania określone art. 13 ust. 1 ustawy z dnia 14 marca 2013 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz stopniach naukowych i tytule naukowym w zakresie sztuki (Dz. U. z 2017 r. poz. 1789 z późn. zm.) i uzasadnia dopuszczenie jej do dalszego toku postępowania w przewodzie doktorskim.

Lublin, 28 września 2020 r.

dr hab. Grzegorz Smyk, prof. UMCS

